

Дмитро Бартков – Барон Троча, Анастасія Хавунка – Тім Таллер у виставі “Проданий сміх” Д. Крюса. Режисер – Лариса Діденко, художники – Олена Зотова, Дарія Зав’ялова. Перший академічний театр для дітей та юнацтва, 2018 р.

Світлина до статті – Ян Галас

Олексій ПАЛЯНИЧКА

“ТІМ ТАЛЛЕР”: ПО ТОЙ БІК КАЗКИ

(Прем’єра у Першому академічному театрі для дітей та юнацтва)

Основа інсценівки “Проданого сміху” (прем’єра – грудень 2018 р.) у Першому академічному театрі для дітей та юнацтва має досить розгалужену семіотичну систему. Тому, працюючи над виставою, орієнтованою на дітей (в програмці зазначено 10+), режисерка Лариса Діденко говорить на теми, які швидше за все не прочитуються цільовою аудиторією. Серед таких тем найвиразніше промальовується філософсько-містичний метатекст легенди про Фауста. Хоча його можна розглядати і в площині психоаналізу та психоісторії гендерної категорії, яку ми нині називаємо “діти”. Зважаючи на механізми сприйняття дійсності в парадигмі постмодерну, яка десакралізує містичні історії давности, структурує їх в певні концепції і переводить в категорію науки, а потім розщеплює і знову надає їм забарвлення міту, можемо прочитувати історію стосунків Тіма Таллера та барона Троча як казку про добро і зло, або ж можемо заглянути “по той бік” сюжету казки.

знайомтеся – Тім, або трохи про сюжет

Тім (Ярослав Дерпак, Анастасія Хавунка), котрий з дитинства мав заразливий ширий сміх, після смерті батька зустрічає Барона Троча (Дмитро Бартков, Андрій Росчіс). Введення двох акторів на роль Тіма накладає на сценічного персонажа два зовсім різні образи. Тім Ярослава Дерпака, актора з добре роз-

винутим емоційним інтелектом – трагікомічного відтінку. Персонаж Анастасії Хавунки в своїх рішеннях користується логікою, тому він більш раціональний та послідовний.

Щасливе життя до втрати батька і самої смерті у виставі зображено як проєкцію на заднику сцени, що створює ефект спогаду. Зав’язка сценічного дійства відбувається, коли Барон пропонує хлопцеві дивну угоду: обміняти сміх на здатність вигравати всі пари. Лише з часом Тім розуміє: він втратив найцінніше, що в нього було. Тому вирішує за будь-яких умов повернути втрачене. У довгій пригоді йому зустрічаються надійні друзі, завжди готові прийти на допомогу. Але разом з ними він не може розділити одного – радості. Врешті-решт головний герой укладає пари, що поверне свій сміх.

Через сюжет нам розкривається дидактичне біблійне твердження: “Яка ж користь людині, що здобуде весь світ, але душу свою занапастить?” (Мр.36-37). Це й буде той сенс вистави, котрий лежить на поверхні і доступний для сприйняття на рівні сюжету.

мотиви класової боротьби

З назви першоджерела – книга Джеймса Крюса “Тім Таллер, або проданий сміх” – можемо виокремити два елементи: сміх (як символ широкого, справжнього) і торги (символ холодного розрахунку, де все є товаром). Якщо ж додатково звернутись до мотивів

Сцена з вистави “Проданий сміх” Д. Крюса. Режисер – Лариса Діденко, художники – Олена Зотова, Дарія Зав’ялова. Перший академічний театр для дітей та юнацтва 2018 р.

легенди про Фавста, то з’являється мотив боротьби добра та зла в канонічному християнському дискурсі. Також у виставу вплетено політичний аспект: пов’язані з Трочем діловими стосунками люди – це світові правителі, серед яких Англія, Росія та одна з арабських країн.

Сюжет історії про проданий сміх побудований в такий спосіб, що на боці добра стоять переважно соціально незахищені представники суспільства. Схожою є картина у фільмі “Титанік” Джеймса Кемерона, де світ звичайних робітників також зображується як утопія і супроводжується такими людськими якостями, як щирість, доброзичливість і т.п. Отримавши такий набір даних, хочемо ми того чи ні, але прочитуємо капіталізм (ведення бізнесу, заробляння грошей) в негативному контексті (практично – зло). Водночас життя бідняків (читаємо “чесних”, але тут на противагу варто ще додати – “безвідповідальних та інфантильних”) навпаки сприймаємо як щось позитивне. Актуальність – як і однозначність – такої ідеї в сучасному світі під знаками питання та оклику. Але це радше тема-кочівник, вона потрапила до вистави випадково – творці її навіть не помітили, адже книга була написана ще 1962 р.

Інший варіант інтерпретації інфантильності може бути пов’язаний із особливостями внутрішнього й зовнішнього світу головного героя, а саме – його небажанням дорослішати.

казки – насправді зовсім не те, що ми вважаємо казками

Барон Троч, звертаючись до Тіма, наголошує на тому, що його сміх має особливу цінність, бо допо-

міг пройти хлопцеві тяжкий життєвий шлях. Що ж важкого було в дитинстві Тіма (на сцені триває якись декілька хвилин та й то у вербальній формі)? За задумом режисера з вистави було прибрано рідного сина пані Таллер (Ірина Романчук, Олена Крилова). Навіть більше того – стосунки Тіма з мачухою на сцені мають комічне забарвлення, що нівелює нещасливе дитинство хлопця взагалі. Але далі в сюжеті режисер апелює до нього, тому для аналізу нам знову доведеться звернутися до архетипів.

Дитинству Тіма в українському фольклорі відповідає казка про “Дідову дочку і бабину дочку”; у світовому фольклорі відразу згадуються тексти братів Грімм “Білосніжка”, “Попелюшка” або “Пані Хурделиця”. В усіх сюжетах мачуха виступає в образі відьми або ж лихої жінки у ставленні до нерідної дитини. Аналізуючи минуле головного героя через шаблон фольклорних мотивів, можемо припустити, що дитинство Тіма було дуже нелегким, особливо після смерті батька. Це добре розкрито в книзі Джеймса Крюса, але не бачимо цього у виставі.

Американський історик і психолог Ллойд де Мос у праці “Психоісторія” говорить, що до позашлюбних (нерідних) дітей ставилися особливо жорстоко аж до початку ХХ ст. Часті були випадки не тільки побиття дитини, але й убивств без будь-якого покарання за цей злочин. Найпізніше з правами дитини почали рахуватися саме в Німеччині. Основні ж події сюжету відбуваються в кінці 20-х років у Гамбурзі.

від містицизму до психоаналізу

У сюжеті є пряме посилання на німецьку легенду з античним “корінням” про алхіміка Фавста. Існують різні її опрацювання таких авторів як Г. Р. Відман, К. Марло, Ф. М. Клінгер, Г. Е. Лессінг, але найвідомішою є драма Й. В. Гете. Книга “Тім Таллер, або проданий сміх” усно була названою “Фавстом для дітей”. Джеймс Крюс частково зберігає демонологічну лінію в своєму творі, називаючи барона Троча Астаротом (один з головних демонів пекла, з древньоєврейської – натовп, зібрання). Але у виставі прояви містицизму більше зведені до несподіваного збігу обставин. Сам барон Троч Дмитра Барткова виглядає загадковою та містичною особою, однак абсолютно піддається психоаналізу. Актор хоч і грає негідника, та все ж таки наносить відбиток смутку на свого персонажа. Віддалено його можна порівняти із Залізною людиною (всесвіт коміксів Марвел): наділений суперсилами/містичними силами, він не може подолати своєї самотності. Бажаючи бути частиною суспільства, як Залізна людина так і сценічний варіант барона Троча виявляють соціопатичні нахили і при цьому прагнуть знайти своє місце в суспільстві.

Завдяки метафоричному укладенню угоди Троч здобуває сміх. У психології поведінки людини сміх виконує функцію соціалізації. Нобелівський лауреат з етології Конрад Лоренц в своїй праці “Агресія” писав, що сміх людини нагадує гелготання гусей, що допомагає (гучність, тривалість в часі) визначити, на скільки міцна пара або зграя.

Тому здатність сміятися заразливим сміхом порівнюємо із здатністю людини утворювати соціальні зв'язки в суспільстві. Це, з одного боку, є важливим навиком для ведення бізнесу, а з іншого – дає людині відчуття належності до певної зграї. Поза суспільством (зграєю) людина регресує до тваринного стану свідомості. Поза суспільством людина не може відчувати того, що назвала словом “щастя”.

“а що якщо б” (Т. Троч/Т. Таллер – одна людина, два шляхи)

Якщо барон Троч в стосунку до Тіма Таллера знаходить вихід із своєї самотності, то на певному етапі глядач може засумніватися чи завжди Троч керується виключно корисливими мотивами. Водночас Тім знаходить в особі барона заміну батька і теж починає сумніватися, чи він насправді хоче повернути назад свій сміх.

Втрата сміху Тімом Таллером є розчаруванням у суспільстві, сепарацією від нього, зародження соціопатії. Розчарування тут має не звичне значення емоційного потрясіння (хоча й не без цього), воно радше позначає зворотний процес до “магічного” зачарування, що проявляється у тому, як дитина сприймає незрозумілий їй світ або надання вияву магічного реалізму у сприйнятті світу дорослим при психічному розладі. Розчарування (“розвіювання чарів”) – як процес дорослішання, усвідомлення складності соціальних моделей, формування аналітичного апарату для опрацювання цих соціальних моделей. Для цього Тімові потрібен був наставник, хлопець знаходить його в особі барона Троча. Окрім того, ми бачимо, що ситуація самого Троча – це крайня межа розчарування. Звертаючи увагу на ініціали обох персонажів, можемо припустити, що це один персонаж, який переживає два сценарії.

Троч став відображенням “темного” (раціонального, життєво-практичного) боку Тіма, що акумулювався в часи його нещасливого дитинства. Таким чином, життя головного персонажа відображає принцип задоволення (за Фройдом принцип задоволення скерований на гедоністичну поведінку людини. На противагу йому принцип реальності передбачає спробу уникнути страждання шляхом відмови від задоволення), де присутня амплітуда між насолодою від життя і як наслідок – стражданням. А життя барона відображає принцип реальності, де людина свідомо

Сцена з вистави “Проданий сміх” Д. Крюса. Режисер – Лариса Діденко, художники – Олена Зотова, Дарія Зав'ялова. Перший академічний театр для дітей та юнацтва, 2018 р.

відмовляється від певних насолод, але тоді й меншим є відчуття страждання. Ці два принципи відображають емоційне і раціональне сприйняття.

Врешті-решт Тім відмовляється від будь-якої відповідальності за своє життя, впадаючи у попередній, дитячий інфантильний стан. Хоча, переживши всі ті події, він навряд чи зможе бути таким самим, як і був до зустрічі з бароном Трочем.

замість висновків

Вистава розповідає про дорослішання, але в ній присутні декілька можливих варіантів. В обох варіантах дорослішання відбувається за шаблоном образу барона Троча, як реального, немістичного образу. В такий спосіб Троч стає заміною батька для Тіма Таллера і сценічний варіант Ярослава Дерпака носить характер едіпового комплексу, відторгнення. Інший – це варіант Анастасії Хавунки. Вона хоч і відмовляється від вищезгаданого шаблону, але після часу, проведеного з бароном, дещо з уроків барона вона лишає для себе. Це зумовлено раціональним вмотивуванням вчинків свого персонажа. Відповідно другий варіант носить характер наслідування. Тім Ярослава Дерпака є емоційніший, як ми вже згадували раніше. Тому його персонаж більше регресує в дитинство після відмови від світу барона Троча.

Тут можемо закінчити крапкою, або ж поставити ще купу запитань. Одне з них, над яким переймається автор статті, є питання: чи добре бути дорослою дитиною в сучасному світі, який зовсім не схожий на казку?